

ENTRE L'ERUDICIÓ HISTÒRICA I EL PAMFLET POLÍTIC: LA FIGURA DE FRANCESC DE VINATEA EN LA SOCIETAT VALENCIANA

per

Pau Viciano

(UNIVERSITAT DE VALÈNCIA)

El dia 9 de setembre de 1983 el primer ajuntament democràtic de València, amb majoria d'esquerra, procedia a retirar de manera atemorida i entre les amenaces dels nostàlgics de la dictadura l'estàtua eqüestre del general Franco, que havia dominat fins aleshores la principal plaça de la ciutat. Durant deu anys aquest espai públic ha restat buit de qualsevol monument històric, però darrerament la coalició de la dreta regionalista i estatal que governa la ciutat –aprofitant la passada celebració del Nou d'Octubre– ha culminat el projecte d'omplir la insuportable vacuïtat de la plaça amb un altre monument.¹ Un escenari urbà tan simbòlic no podia deixar d'utilitzar-se per a afermar l'hegemonia conservadora sobre la ciutat amb el recurs a la galeria dels mites històrics valencians.

En bona lògica, si s'atèn la genealogia política de les actuals autoritats municipals, la presència del militar gallec podria haver-se suplït amb dues figures –també eqüestres– vinculades a la història local: Jaume I i el Cid Campeador, ja que no debades en els jocs florals de 1939, els primers després de la guerra civil, aquests dos personatges –de significació ben distinta– foren glossats com a precedents del victoriós *Caudillo*.² El problema era que Jaume I i el Cid ja tenien el seu monument, el primer en la plaça d'Alfons el Magnànim i el se-

¹ Els regionalistes han afirmat que «la plaza del ayuntamiento está vacía, es anodina. No hay sitio mejor en la ciudad para erigir un símbolo en defensa de la unidad de la patria», després d'haver deixat ben clara la motivació ideològica de l'esmentada erecció: «vivimos dramáticos momentos para el Reino de Valencia y su identidad», segons recollia el diari *Levante*, 25-IX-1993, p. 71.

² Francesc de P. BURGUERA: *És més senzill encara: digueu-li Espanya*. E. Climent, València, 1991, pp. 22-38.

gon –amb més coherència– en la plaça d'Espanya.³ Llavors, calia trobar una altra figura local que, convenientment manipulada, pogués encabir-se en el discurs històric del regionalisme conservador. A la fi s'ha optat per Francesc Vinatea, precisament quan aquest personatge secundari havia començat a ser reivindicat pels sectors més radicals de l'espectre regionalista, ben sovint associats a actituds antidemocràtiques i hostils al redreçament cultural del país.⁴ La resistència d'aquest dirigent de la ciutat de València contra les alienacions del patrimoni reial efectuades per Alfons el Benigne, que posaven les principals viles del regne en mans d'un fill de la seua segona esposa, Elionor de Castella, s'ha volgut presentar des del regionalisme com una actitud valencianista oposada als abusos d'un rei català. Tanmateix, aquesta visió absolutament anacrònica no ha estat l'única ni tampoc la que ha tingut més difusió en societat valenciana des del segle XIX fins a l'actualitat.

El mite romàntic i renaixentista

Amb la *Historia de la Ciudad y Reyno de Valencia*, publicada entre 1845 i 1848, Vicent Boix iniciava una producció historiogràfica de tall clarament romàntic. Més que no un exercici d'erudició, la voluntat de l'autor era fer reviure a ulls dels seus contemporanis la identitat pròpia que havia tingut València, un territori que precisament en l'Edat Mitjana havia conegut la seua màxima plenitud.⁵ La idealització dels furs –en bona mesura una projecció de la lluita viscuda per la instauració de la constitució liberal– i la seua defensa contra les amenaces nobiliàries constituïen l'eix vertebrador de la història valenciana, que passaria a formar part del bagatge ideològic dels prohoms de la renaixença. L'episodi de Francesc Vinatea encaixava perfectament en aquest esquema: la donació d'Alfons el Benigne es veia com «un paso que violaba abiertamente la constitución del país». Ara bé, Vinatea, més que no un heroi popular, es presen-

³ Vegeu les declaracions de la regidora de cultura sobre el Cid i Jaume I als periòdics *Levante* i *El País*, 7-X-1993.

⁴ Fins i tot ha aparegut l'anomenat «Grup Vinatea», que ha realitzat accions incíviques oposades a la normalització lingüística institucional i pintades amenaçadores contra establiments comercials de la ciutat. La violència, l'antiintel·lectualisme i la xenofòbia anticatalana del regionalisme «blaver» han estat identificats com a comportaments obertament feixistes, entre altres, per Vicent BELLO: *La pesta blava*. E. Climent, València, 1988.

⁵ Vegeu l'estudi d'Eduardo ORTEGA DE LA TORRE: *Vicent Boix. Aproximació biogràfica al romanticisme valencià*. Alfons el Magnànim, València, 1987, pp. 120-127.

ta com l'«home providencial» –tan característic de la sensibilitat romàntica– capaç de neutralitzar el radicalisme d'una massa sublevada i de reconduir-lo en forma de protesta cívica:

Afortunadamente apareció en medio de aquella multitud, cuyas pardas oleadas se dirigían á exigir á la fuerza una satisfacción de sus hollados derechos, un hombre de prestigio, y en cuya energía confiaba el pueblo de Valencia encontrar un apoyo decidido. Llamábase este personaje Guillem de Vinatea, y sus palabras, vertidas con tino, calmaron la agitación de la muchedumbre agolpada á las puertas del palacio, ofreciéndoles que pasaba á ver al rey.⁶

L'historiador no dubtava a qualificar l'actuació reial de «contrafuero» i «injusticia», però en cap moment justificava la reacció popular per una defensa genèrica de la llibertat, sinó de la legalitat vigent, és a dir, de la «Constitución del Conquistador» i de la integritat del regne. I de fet, Vicent Boix, format durant les convulsions de la revolució burgesa, havia anat renunciant a les seues actituds més progressistes per a adaptar-se al triomf de la burgesia moderada, constitucional però hostil a qualsevol alteració del seu ordre social. Una posició ideològica, doncs, que quallaria en la imatge d'un Vinatea defensor de la legalitat foral, però desconfiat davant l'amenaça dels excessos populars.⁷ Aquesta insistència en la base jurídica de l'oposició a les donacions es mantindria en altres impresos de les darrerries de l'època isabelina. Així, Francisco Dánvila publicà un opuscle divulgatiu sobre la història valenciana, en forma de preguntes i respostes, on s'afirmava que «Valencia, y en su nombre el jurado Guillem de Vinatea, se opuso á aquella violación de sus fueros, y ante la firmeza de los valencianos el rey hubo de revocar la donación».⁸

Va ser ja durant la restauració, en la dècada dels anys vuitanta, quan la figura de Vinatea adquireix un caràcter més combatiu, tant en l'aspecte de la lluita per la llibertat com en la reivindicació valencianista. Així, Joan B. Perales destacava sobretot el defensor del poble contra les tendències autoritàries

⁶ Vicent BOIX: *Historia de la Ciudad y Reyno de Valencia*. València, 1845, v. I, pp. 264-265.

⁷ En una obra posterior, tornaria a relatar breument aquest episodi, també destacant el caràcter legalista de la protesta de Vinatea –«obligó á que se revocase la donación, porque era contraria á los fueros del reino»–, però ja sense insistir en l'agitació popular i cedint tot el protagonisme als consellers de la ciutat, Vicent BOIX, *Valencia histórica y topográfica*. València, 1862, v. I, p. 8.

⁸ FRANCISCO DANVILA, *Elementos de la historia de Valencia*. Real Sociedad Económica de Amigos del País, València, 1867, pp. 36-37.

de la monarquia, que més que en la vulneració de la legalitat foral podien concretar-se en abusives exigències fiscals:

Así defendían nuestros antiguos jurados la libertad de Valencia, sin que les arredrase el riesgo que corrían sus cabezas al inclinarse ante el trono... Así recordaban frecuentemente a los soberanos que el solio que ocupaban estaba sentado sobre el pedestal de los pueblos, a quienes debían protección y justicia en vez de esquilmarlos con onerosos tributos y vejaciones.⁹

D'altra banda, Vinatea perdia ací el caràcter de figura providencial, per a convertir-se en un exemple entre molts altres de «la honradez y el patriotismo» propis dels magistrats municipals de l'època foral. Fou també durant aquests anys quan, des del sector més progressista de la Renaixença, Francesc Vinatea es presentava com un símbol valencianista i popular, comparable als dirigents agermanats, i antítesi de l'odiat Felip V. D'aquesta manera en el primer número de *Lo Rat-Penat*, periòdic oficial d'aquesta associació, Constantí Llobart redactava un article que, sota el títol de «Propòsits y aspiracions», feia un repàs dels personatges destacats de la història del país amb la intenció de comparar el passat idealitzat amb la decadència de la seua època:

¿és, solem nosaltres preguntarnos, qu'aquell antich esplendor de la valenciana terra, ha desaparegut ja pera sempre? ¿És que, dende lo funest reinat de Felip V, ençà, ha desaparegut aquella noble raça dels Vinatea, Joan Llorens, Sorolla y Vicent Peris?¹⁰

Redreços i continuïtats

En les primeres dècades del segle xx la historiografia valenciana començava a abandonar la narració romàntica per a esdevenir més positivista, amb una major rigor documental i un desplaçament des de temàtiques obertament polititzades cap a la història jurídica especialitzada.¹¹ Els historiadors conti-

⁹ Joan Baptista PERALES; *Historia general del reino de Valencia*. València, 1878-1880.

¹⁰ *Lo Rat-Penat*, núm. 1, 15-XII-1884, p. 2. Sobre la significació del seu director en la renaixença valenciana, vegeu l'estudi, que conté els facsímils del periòdic, de Ricard BLASCO, *Constantí Llobart i «Lo Rat-Penat: Periòdich lliterari quincenal» (1884-1885)*. Diputació, València, 1985.

¹¹ Per a una visió sintètica de la historiografia de l'època, vegeu d'Antoni FURIÓ: «La història medieval valenciana: un itinerari historiogràfic», *Millars*, XIII, 1990, pp. 67-80.

nuaven sent professionals liberals i eclesiàstics, sense cap vinculació directa amb una Universitat que ignorava la història «localista», però, en general, la formació tècnica d'aquests erudits tenia major solidesa que la dels apassionats escriptors romàntics. Aquestes noves tendències es concretaren en la fundació de la Societat Castellonenca de Cultura en 1920, una iniciativa vinculada a la burgesia agrària i catòlica d'aquesta ciutat, que des de l'any següent trauria a la llum el seu prestigiós butlletí.¹² Poc abans, en 1915, la diputació de València havia fundat el Centre de Cultura Valenciana, però no va ser fins 1928 que tragué a la llum la seua publicació periòdica.

En el camp del medievalisme, els treballs de l'època se centraren, així, en la història jurídica –sobretot en els furs, el municipi i les cartes pobles– fins al punt que la figura de Vinatea o la resistència contra el autoritarisme reial no foren tractats de manera monogràfica i rigurosa en cap obra d'envergadura. Només en les històries generals del país, redactades amb un caràcter divulgatiu, o en comentaris marginals dins d'estudis jurídics, hi havia alguna referència a l'episodi de Vinatea, que solien reduir-se a la narració dels tòpics liberals encunyats en l'anterior centúria.

La versió hegemònica del mite fins els anys vint era la que Josep Martínez Aloy, polític conservador que havia impulsat des de la presidència de la Diputació el Centre de Cultura Valenciana, fixaria en la síntesi històrica inclosa en la *Geografía general del reino de Valencia*, obra enciclopèdica dirigida pel seu correligionari Francesc Carreras i Candi. La idea fonamental era la resistència de la ciutat de València, al davant de les viles reials, contra el feudalisme, que s'identificava –seguint la tradició liberal– exclusivament amb el domini opressiu de la noblesa:

De consentirse aquellas donaciones no tardaría en ser víctima también del feudalismo la propia ciudad, que con indecible tesón venía defendiendo, palmo á palmo, el campo de sus libertades... Una vez en la cámara real, el Jurado –*Jurat en cap*– Francisco Vinatea, tomó la palabra y pronunció tal discurso, que el Rey, no sólo revocó la donación, sino que reconvinó á la Reina y á sus consejeros por haberle inducido á practicar actos tan contrarios á la paz y prosperidad de sus reinos.¹³

¹² Per a les comarques del nord pot veure's el treball de Pau VICIANO: «Ideologia i producció historiogràfica: els inicis del medievalisme a la Plana (1881-1936)», *Bulletí del Centre d'Estudis de la Plana*, 10, 1987, pp. 71-82.

¹³ JOSÉ MARTÍNEZ ALOY: «Provincia de Valencia» en FRANCESC CARRERAS I CANDI (dir.), *Geografía del reino de Valencia*. Barcelona, s. a., pp. 405-406.

Així, Vinatea no sols lluitava per les llibertats ciutadanes, sinó que implícitament defensava la pau i la prosperitat material, dos conceptes fonamentals del discurs ideològic de la burgesia de la restauració. Aquesta imatge encara s'intentaria divulgar en el terreny de l'educació amb el petit manual escolar d'història valenciana que Emili Lluch va publicar en 1926. La iniciativa naixia vinculada al Centre de Cultura Valenciana –aquesta institució havia convocat un premi en el marc dels jocs florals de 1918– i l'autor, mestre i arqueòleg, presentava una visió del passat on la reivindicació regionalista s'ajustava al marc conservador i confessional dominant. Això no impedia l'exaltació dels furs com a fre davant el poder de la noblesa, de manera que si es veien amenaçats els vassalls quedarien «reduïts a la dura condició d'esclaus, ja que de fet els senyors eren amos de la vida i de la hisenda dels seus súbdits». Partint d'aquesta concepció tremendista, s'entén que l'episodi de Vinatea anava més enllà de la simple defensa de la legalitat:

Els Jurats de Valencia presentarense al rei i u d'ells, Francés de Vinatea, digué que les donacions fetes per el rei eren contra fur, que'ls veïns i Jurats de les viles estaven resolta a morir ans que consentir aquella arbitrariedad.¹⁴

Al costat d'aquestes versions continuistes més habituals, durant els anys vint i trenta aparegueren altres interpretacions de la figura de Vinatea que contrastaven amb la visió panxacontenta que havien anat bastit els prohoms de la renaixença local. En 1928, en plena dictadura de Primo de Rivera, sorgia a la llum un opuscle polític de Josep Maria Bayarri, un pintoresc personatge vinculat als cercles literaris i sindicalistes catòlics, que es titulava precisament *Els cavallers de Vinatea*. La defensa de la legalitat foral i l'oposició al feudalisme quedaven ara integrats en un «alt sentit de fe i de pàtria». Aquest essencialisme confessional es manifestava així en el detall amb què l'autor evocava els preparatius religiosos del personatge –«després d'haverse preparat ab la solemne recepció de l'Hòstia consagrada»–, mentre que, a diferència de la visió hegemònica del mite, la reivindicació patriòtica esdevenia obertament nacionalista i anticastellana –«Castella cridava'l despòtic feudalisme que portava dins»–, però al mateix temps feroçment particularista, d'un valencianisme hostil a qualsevol

¹⁴ Emili LLUCH ARNAL: *Història del antic regne de Valencia per a us en les escoles*: Societat Valenciana de Publicacions, València, 1926, pp. 47-53. En 1953 aquest autor publicà una versió d'aquest llibre en castellà amb el títol *Compendio de historia del antiguo reino de Valencia*, on tornava a relatar l'episodi de Vinatea (p. 113).

relació amb Catalunya.¹⁵ L'autor, doncs, feia una evocació de Francesc Vinatea que substituïa els referents habituals de «llibertat i furs» pels conservadors de «Déu i Pàtria».

Ja durant els anys d'efervescència política de la II República, des de sectors del valencianisme progressista es van prendre iniciatives que culturals que reivindicaven la figura de Vinatea. En aquest sentit *La República de les Lletres*, dirigida per Miquel Duran de València, anunciava la intenció de traure a la llum una ambiciosa col·lecció de llibres entre els quals figurava un *Espill de la Història* i una altra obra amb el significatiu títol de *Vinatea i les llibertats valencianes*.¹⁶ L'esclat de la guerra va impedir la realització d'aquest projecte, però l'orientació fermament republicana de la revista i la seua defensa de la cultura catalana al País Valencià no deixen cap dubte que la interpretació d'aquest fet històric seria radicalment diferent de la visió religiosa i anticatalana que havia bastit l'excèntric Bayarri.

Ja a les darreries de la guerra civil, en 1938, Antoni Igual Úbeda va publicar una síntesi de divulgació històrica amb una voluntat de col·laborar al redreçament cívic del país des d'un compromís valencianista.¹⁷ Així, com el mateix autor reconeixia, en lloc d'escriure una història més sistemàtica i convencional, s'havia decantat per «seleccionar alguns dels seus fets més eixemplars i eloqüents, presentats en forma d'episodi, que donen al lector la sensació dels moments en que es varen produir més que el seu detall erudit». La interpretació de la història local on s'integrava l'acció de Vinatea recuperava els eixos que havien bastit els autors progressistes de la renaixença: l'afirmació de la «personalitat valenciana» i de la llibertat dels sectors populars, un plantejament es concretava en una afirmació contra l'expansionisme de Castella –no contra Catalunya– i en la lluita contra el feudalisme, entès com el domini opressiu de la noblesa laica i eclesial, desitjosa únicament de preservar els seus privilegis socials i indiferent davant la desmembració del regne.¹⁸ D'aquesta manera, en

¹⁵ Josep Maria BAYARRI: *Els cavallers de Vinatea*. València, [1928], pp. 103 i 123. Aquesta tendència anticatalana implícita en l'obra es faria manifesta amb la publicació del pamflet titulat *El perill català* (1931).

¹⁶ Vegeu l'estudi de Manuel AZNAR I SOLER: «Redreçament i ruptura de la cultura valenciana (1927-1936)», *Els Marges*, 12, 1978, pp. 23-58.

¹⁷ Antoni IGUAL ÚBEDA: *Històries del País Valencià*. València, 1938, pp. 5-6 i 53-60, pel que fa a les citacions que segueixen. Amb un passat «catalanista», posteriorment, en els anys setanta, aquest autor evolucionaria cap a postures d'un regionalisme catalanòfob, segons pot veure's en l'estudi de F. BURGUERA, *op. cit.*, pp. 149-161.

¹⁸ «Així, varen quedar com el lements més sans i més vivament interessats en la conservació

oposar-se a les donacions en favor d'un dels fills de la reina Elionor de Castella, el poble valencià –i amb ell el jurat Vinatea– no sols defenia la unitat del regne, sinó

els seus drets socials, ja que entregarse a un senyor feudal o a un altre Regne on la llibertat ciutadana estava molt més mermada que al Regne de València, no feia sino perdre, l'una darrere de l'altra, totes dues llibertats.

En definitiva, amb la seua enèrgica actuació, Francesc de Vinatea «va conquerir per al País Valencià la jerarquia de Poble demòcrata i lliberal».

En 1933, l'ajuntament republicà de València va commemorar el sisè centenari de l'episodi de Vinatea amb un acte cultural a càrrec de Salvador Carreres Zacarés. Malgrat la intencionalitat política de la celebració, el text de la conferència va constituir l'única aportació erudita sobre aquest fet històric, ja que els autors anteriors s'havien limitat a glossar, amb més o menys encert retòric, les dades que aportaven la crònica de Pere el Cerimoniós i Eiximenis. En canvi, aquest erudit feia una reflexió crítica sobre les fonts, la biografia del personatge i la cronologia del fet, però aquest major rigor històric no exclouïa un rerafons ideològic que, en essència, era el de la renaixença conservadora. Així, més que no les qualitats personals del jurat es valorava la naturalesa liberal dels furs, ja que «a d'este caràcter de la nostra legislació es deu el que el feudalisme no poguera arrairar a la nostra terra». Francesc Vinatea era sobretot un exemple dels jurats i consellers que «no es doblegaren mai als manaments de la Corona, si eren contra els nostres Furs i privilegis, ni els feren por les amenaces de la noblesa ni les ires populars». Una exaltació del liberalisme i, al mateix temps, una desconfiança cap als moviments socials, doncs, que reflectia les actituds conservadores de la burgesia de la restauració.¹⁹ En essència, aquesta visió seria la que, adaptada a les noves circumstàncies, continuaria sent hegemònica després de la guerra civil, encara que, a diferència de Jaume I, les autoritats franquistes no s'afanyaren a utilitzar el mite de Vinatea i, de fet, durant els anys quaranta i cinquanta aquest personatge històric va passar a un discret segon pla sense pena ni glòria.²⁰

de la unitat del Regne de València els seus propis habitants, i encara d'estos, no el *braç militar* ni l'*eclesiàstic*, als quals sols els interessava conservar llurs privilegis, sinó el *braç reial*» (p. 57).

¹⁹ Salvador CARRERES ZACARÉS: *Vinatea*, Ed. Acció, València, 1936, pp. 3-6. Val a dir que, acabada la guerra civil, aquest autor col·laborà, des del Centre de Cultura Valenciana, en la commemoració franquista del VII centenari de la conquesta de València, vegeu els *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 1, 1940, pp. 53-54.

²⁰ És remarcable que no s'esmente l'episodi en les argumentacions històriques d'un assaig,

«Per a ofrenar noves glòries a Espanya»

Amb el naixement del regionalisme anticatalanista, que en les seues formulacions ideològiques inicials arranca dels anys seixanta, s'ha anat produint una revisió manipuladora no sols de la realitat lingüística del País Valencià sinó també de la seua història.²¹ Així, en 1965 Francesc Almela i Vives, un erudit provinent del Centre de Cultura Valenciana, va traure a la llum *Valencia y su reino*, una síntesi d'història i geografia «regional» on es feien explícites les tesis anticatalanistes i el secessionisme lingüístic. Amb tot, l'evocació de Vinatea quedava al marge de qualsevol afirmació reivindicativa, de manera que els alusions a la lluita per la llibertat social o nacional –freqüents en les obres dels anys trenta– eren substituïdes per una narració erudita de l'episodi, per a concloure que «la protesta representa un concepto muy enterizo del espíritu cívico, tan difundido en el ambiente de aquella época».²²

Uns anys després, en 1971, José Ombuena, aleshores director de *Las Provincias*, el diari local que aviat es destacaria per la seua participació en la tergiversació històrica i lingüística, aconseguia publicar un assaig on intentava rebatre les tesis fusterianes sobre la catalanitat cultural del país. Una volta més, però, es confirmava que la figura de Vinatea tenia un pes històric molt poc rellevant. El mateix autor reconeixia que s'havien quedat «agolpándose ante la puerta del libro y pugnando por entrar, muchos más personajes familiares», entre els quals es trobava Vinatea, al costat d'«El Palleteo» i d'altres figures menors.²³ El mite del jurat, doncs, encara que implícitament s'inscrivía dins de la visió revisionista de la història valenciana, no havia adquirit encara un paper remarcable. De fet, la polèmica es dirigiria cap als orígens del país, on la intenció fonamental era minimitzar l'aportació catalana al naixement del regne de València.²⁴ Fins aquests moments, la manipulació històrica sols havia tingut

de plantejaments feixistes però no exempt d'interès, com era el de Martín DOMÍNGUEZ BARBERÁ: *Alma y tierra de Valencia*. Ed. Españolas, Madrid, 1941, ni tampoc en la síntesi erudita de Jesús E. MARTÍNEZ FERRANDO: «Valencia medieval y renacentista», *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, 11, 1945, pp. 75-108.

²¹ Sobre l'origen d'aquest moviment i les seues connexions amb els sectors franquistes de València, pot veure's l'article de Francesc PÉREZ I MORAGON: «País Valencià: un hamlet que no acaba», *Revista de Catalunya*, 8, 1987, pp. 37-48, a més F. BURGUERA, *op. cit.*, pp. 116-181.

²² FRANCISCO ALMELA Y VIVES: *Valencia y su reino*. Ed. Mariola, València, 1965, pp. 198-199.

²³ JOSÉ OMBUENA ANTIÑOLO: *Valencia, ciudad abierta*. Prometeo, València, 1971.

²⁴ Així, l'única obra que va sorgir dels medis universitaris amb aquests plantejaments va ser un llibre del director del departament d'història medieval, Antonio UBIETO: *Orígenes del Reino de*

ressò entre un sector minoritari relacionat amb l'erudició provinciana i amb els aparells de poder local, però a partir de 1977, després de l'èxit electoral de l'esquerra al País Valencià, els sectors addictes al règim franquista que es mantenen en l'Ajuntament i la Diputació de València començaren a utilitzar els mites anticatalanistes per a frenar l'ascens de les forces democràtiques, que amb major o menor convicció assumien la catalanitat cultural del país. Així, la dreta més reticent al maquillatge polític i, poc després, la coalició centrista, adoptaren les tesis anticatalanistes com a justificació ideològica i bandera de movilització populista.²⁵ Amb la col·laboració de certa premsa de la ciutat i el suport del poder central, incloent-hi el recurs a la coacció i la violència, els plantejaments revisionistes esdevingueren hegemònics en amplis sectors socials desinformatos. La figura de Vinatea passaria així de la manipulació erudita al pamflet polític més visceral.

Un bon exemple de fins on arribava l'utilització política dels mites històrics és l'opuscle signat per José García-Fuster, publicat en 1980 sobre la història i cultura del regne de València, on es presentava l'episodi amb una aparent objectivitat:

fue enviado el cabeza de los jurados Francesc de Vinatea quien ante el rey pronunció su bien fundado alegato con tal convicción que este se afectó ante la dignidad del enviado y la justeza de sus razones.

Tanmateix, cal remarcar com s'obviava qualsevol detall que pogués suggerir una lectura progressista o anticastellana, mentre que, per contra, es denunciava el catalanisme com «un conglomerado en el que se mezclan las finanzas, la Iglesia, el socialismo y el marxismo». El més preocupant és que aquest pamflet constituïa la doctrina oficial d'un destacat partit de dreta, que definia així la visió ortodoxa de la història valenciana, tot propugnant que «en la Universidad, Institutos y Escuelas deberá desaparecer cualquier texto o actuación que tergiverse, falsee o manipule nuestra lengua o cultura», és a dir, qualsevol text que no s'adherís a l'anticatalanisme més primari.²⁶

Valencia. Cuestiones cronológicas sobre su reconquista. València, 1975. Les manipulacions d'aquesta obra visió denunciades, però, per la majoria dels membres del departament, tal com recorda Ferran GARCIA-OLIVER: *Terra de feudals. El País Valencià en la tardor de l'Edat Mitjana.* Alfons el Magnànim, València, 1991, pp. 21-23.

²⁵ Es tractava del partit Alianza Popular i de la Unión del Centro Democrático, respectivament, segons F. BURGUERA, *op. cit.* pp. 154-155 i 171-180.

²⁶ José GARCÍA FUSTER y GONZÁLEZ ALEGRE: *Historia y cultura del Reino de Valencia.* Ed. Alianza Popular, València, 1980, pp. 46. Es tractava del text oficial d'una ponència presentada al

A partir dels anys vuitanta, amb l'arribada de l'esquerra a les institucions polítiques locals i autonòmiques, i la renovació de la Universitat de València des de plantejaments progressistes, les actituds intransigents del regionalisme conservador es van reforçar amb nombrosos opuscles i llibres de caràcter pamfletari que pretenien oferir la «veritable» història valenciana, tot tractant de desacreditar les recerques científiques dels medis universitaris. Això només podia aconseguir-se apel·lant a l'antiintel·lectualisme populista, que presentava els historiadors rigorosos com a «rufianes con etiqueta de intelectuales» i «voraces aves de rapiña» al servei d'un suposat «invasor de corte imperialista» i, en definitiva, com uns dels responsables que la universitat hagués estat «tomada al asalto por un grupo de energúmenos irresponsables». ²⁷ En aquest context d'una politització tan primària, l'episodi de Francesc Vinatea havia de desprendre's de les referències antifeudals –de poca rendibilitat populista– i decantar-se cap a un maniqueisme que ridiculitzava la figura del rei com un marit feble i presentava el jurat més com un *caudillo* arrogant que no com un dirigent cívic. ²⁸

* * *

Enviat de la providència, prohom liberal, patriota valencià i fins i tot cavaller cristianíssim, la figura de Francesc Vinatea, amb els seus alt-i-baixos de popularitat, ha tingut interpretacions ben diverses entre els historiadors, divulgadors i gasetillers locals. Tanmateix, no ha estat fins a l'inici dels anys noranta –tret d'algun precedent aïllat– que el mite de Vinatea s'ha presentat com una gesta valencianista contra als abusos d'un rei català, ²⁹ sobretot a partir

II Congrés Regional d'Alianza Popular (l'actual Partit Popular), publicada com a opuscle solt amb pròleg de Manuel Fraga Iribarne. Com a síntesi de la visió històrica i cultural del regne de València, la ponència aprovada propugnava «un único destino: ofrendar nuevas glorias a España, que es lo único importante». (p. 46).

²⁷ Una mostra, entre altres, d'aquests pamflets, d'on provenen totes les citacions, és el llibret de Juan A. RUIZ SANTAMARIA: *Mosaico histórico del pueblo y Reino de Valencia*. Ateneu de la Cultura Valenciana, València, 1985, pp. 95-96 i 339-340. L'obra està prologada pel jove Carles Recio, que equiparava la «valent acció del Jurat Vinatea» amb «la viril potència del guerrer de Moixent» (p. 7).

²⁸ Un exemple, entre molts altres, és el pamflet anònim *Reseña histórica del Reino de Valencia*, València, Publicaciones de la Asociación Cultural de Amigos de Valencia, 1982, p. 31, on es diu que Vinatea «defendió la causa del pueblo ante el Rey: le recordó cuál eran sus obligaciones para con nuestro pueblo, ¡Vaya Valenciano!»

²⁹ Aquesta argumentació ha rebut una resposta simètrica –però de significat polític ben distint–

d'accions incíviques protagonitzades per elements fanatitzats del regionalisme «blaver». En un context de desinformació generalitzada sobre la història local, els ciutadans no tenen altra referència sobre la significació de Francesc Vinatea que les pintades agressives —d'una xenofòbia anticatalana— que omplen els carrers de València i les desafortunades manifestacions que, a través de la premsa, han realitzat algunes autoritats municipals a propòsit de la inauguració de la seua estàtua.³⁰ En sí mateix, el monument dedicat a aquest personatge seria acceptable com a símbol històric cívic,³¹ però no la seua mitificació al servei d'una lectura excloent —i gens científica— de la història del país, que esdevé una reserva de material propagandístic per a fomentar l'espectre de l'enemic exterior i aconseguir així l'hegemonia del regionalisme conservador sobre la societat valenciana. En aquest sentit, la manipulació de la història com a factor de mobilització populista i la seua funcionalitat en l'articulació de nacionalismes xenòfobs és un fet que ningú no hauria de trivialitzar —i menys encara els historiadors—, atesa la recent experiència valenciana i, sobretot, les dimensions veritablement tràgiques que està assolint en alguns països europeus.

des d'un sector de l'independentisme: Vinatea era el defensor dels drets del príncep hereu català contra l'expansionisme de Castella, vegeu la revista *Lluita*, 175, 1993, p. 9. D'altra banda, la historiografia nacionalista catalana ja assumia com a pròpia la figura del Vinatea des del segle XIX, com pot veure's en Antoni AULÈSTIA I PUJOAN: *Història de Catalunya*. Barcelona, [1887], v. II, p. 109; Antoni ROVIRA I VIRGILI: *Història nacional de Catalunya*. Barcelona, 1928, v. V, pp. 287-288 i Ferran SOLDEVILLA: *Història de Catalunya*. Barcelona, 1934-1935, v. I, pp. 445-446.

³⁰ La regidora de cultura justifica el monument dedicat a Vinatea «porque fue un nacionalista y dio una lección de valentía», tot lloant les virtuts racials que reflecteix l'estàtua: «La obra transmite fuerza. Sólo un hombre valenciano puede tener esa cara», vegeu el diari *Levante*, 25-IX-1993, p. 71.

³¹ Sobre la valoració diferent dels mites històrics com a factor de dominació o de resistència de sectors oprimits poden veure's els treballs aplegats en Raphael SAMUEL i Paul THOMPSON (eds.): *The myths we live by*. Routledge, Londres, 1990. En el cas de Vinatea, potser hauria estat més raonable invertir els diners que ha costat una estàtua de dubtós valor estètic en iniciatives de divulgació honesta i científica de la història local.